

Сөйлеу біліктілігін жетілдіру әдісі

Аға оқытушы Р.И. Дүйсенбаева, ф.ғ.к. Г.Ә. Мұсаева
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ЖОО-ға дейінгі білім беру факультеті
Шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру дайындығы кафедрасы

В статье рассматривается технология обучения говорению и значимость применения ситуативных заданий с помощью игр для формирования навыков устной речи обучающихся.

The article deals with the technology of teaching foreign students and estimation of using special exercises with plays for making the skills of oral speaking.

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуға қойылып жүрген міндеттердің бірі – тіл меңгерушінің коммуникативтік құзіреттілігін дамыту. Бұл бағыттың мақсаты - тіл үйренушілерді қарапайым түрде өз ойларын еркін жеткізуге ғана емес, өзара тіл табысып, пікір алысуға үйрету, қазақ тілінде сөйлеу қабілетін дамыту. Бұл әдіс – тіл үйренуші мен оқытушының тікелей қарым-қатынасы арқылы жүзеге асады, сөйлеу мәнерін қалыптастырады, тілдік қарым-қатынас құралы ретінде тіл үйретудің тиімді жолдарын тоғыстырып, іс жүзіне асырады. Қазақ тілін шет тілі ретінде үйреніп жүрген тіл үйренушілердің коммуникативтік біліктілігін қалыптастыру – біз үшін маңызды мәселенің бірі болып отыр. Қазақ тілінде сөз әрекетінің жоғары деңгейде болуы үшін тіл үйренушілерде коммуникативтік біліктілік элементтері білім мен дағды толық қалыптасуы қажет. Ол үшін бұл элементтерді қазақ тілін үйренудің бастапқы деңгейіндегі сөйлеу әрекетінде қалыптастыруға күш салуымыз қажет. Яғни, тіл үйренуші қазақ тілінің грамматикалық құрылымы мен тілдік бірліктердің қызметін меңгеріп, қазақ тілінде еркін қарым-қатынас жасауға мүмкіндік алуы қажет.

Тіл үйренуші оқу үдерісіндегі басты тұлға, ал оқытушы - сол тілде қарым-қатынас жасаудағы көмекшісі және ұйымдастырушысы. Тіл үйренушіге берілетін тапсырма түрлері әдіскер Р.Мильурд көрсеткендей коммуникативті ойын, коммуникативті имитация және еркін қарым-қатынас болуы керек [1]. Тіл үйренушінің коммуникативтік қабілетін дамытуда оқыту: оқу, сөйлеу, тыңдау, ауызша өзара қатынас, жазбаша өзара қатынас бір мезгілде дамиды, оқытудың бұл төрт түрі де сөйлесушілердің бір-біріне түсінуіне көмектеседі.

Оқытудың мақсатына жету үшін студент шет тілді түсініп ауызекі сөйлеу актісіне қатыса алуы тиіс. Алайда тәжірибеде тіл үйренушілер ауызекі сөйлесуде ауызша хабарды түсініп қабылдауда үлкен қиындықтарға кездеседі. Оның себебі бұл сөйлеу әрекеттерінің ішіндегі сөйлесушіге байланысты құбылыс емес. Тыңдаушы сөйлеушінің сөйлеу үдерісін бақылай алмайды. Хабардың мазмұнын, тілдік құралдарды сөйлеуші өзі таңдайды, сондықтан тыңдаушы берілген мәліметті сол күйінде қабылдауға мәжбүр болады. Тыңдаушы бұл әрекетте ештеңені өз мүмкіндігіне орай өзгертіп хабарды қабылдауын оңайлата алмайды. Сондықтан тыңдап түсіну күрделі психикалық әрекет болғандықтан, әдетте тез қажытып, тыңдаушының назарын бәсеңдетеді.

Сөйлеу тіл үйренушілердің бір-бірімен қарым-қатынас жасауы арқылы іске асырылуы қажет. Ал қарым-қатынас мақсаты - өзара қарым-қатынас жасаумен байланысты міндеттерді шешу. Қарым-қатынастың үш түрін білеміз.

- перцептивтік: бұл адамдардың көзбен көріп қабылдауды интуиция арқылы сезуі;
- интерактивтік: бұл адамдардың бір-біріне өзара әсер етуі; □ акпараттық: бұл адамдардың бір-бірімен ойларымен пікір алысуы,

мақсат-мүдесімен, рухани байлығымен, қызығушылығымен бөлісуі.

Қазақ тілін шет тілі ретінде үйретуде бұл қарым-қатынастың үш түрі де қызмет етеді. Сондықтан тіл үйретуде біз мынадай нәрселерге басты назар аударамыз.

- Тіл үйренуші жеке тұлға ретінде еркін сөйлеуге төселуі қажет.
- Тіл үйренушілер арасындағы қарым-қатынас шынайы болуы қажет.
- Тіл үйренуші мен оқытушы арасында тығыз қарым-қатынас қалыптасуы керек.

Міне осындай мақсаттарға жету үшін тіл үйрету сабақтарында жағдаяттық әдіс тиімдірек.

Тілдің басты міндеттерінің бірі әлеуметтік қарым-қатынас жасау болса, оны жүзеге асыруға ықпал ете алатын қағида – тіл үйретудегі жағдаяттылық. Жағдаяттылық қарымқатынасқа түсудің шынайы жолын тудырып, сол арқылы тіл үйренушінің сөйлеуге деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар жағдаят ауызша тіл қатынасының негізі болып саналады, яғни қатысымдық жағдайда туған ауызша тілдік мәтінге мұрындық болады. Бүгінгі мақаламызда біз өз тәжірибемізде қолданып жүрген тіл меңгерушілердің сөйлесім дағдысын дамытуға арналған кейбір тапсырмалар түрлерін бермекпіз. Атап көрсетсек:

1. Тірек сызбалар арқылы әңгімеленіз.
2. Тірек сөздерге сүйене отырып өз ойыңызды айтыңыз.
3. Мәтінді өзгертіп әңгімеленіз.
4. Берілген жоспар бойынша әңгімеленіз.
5. Кестелерде берілген мәліметтер бойынша әңгіме құрастырыңыз.
6. Диалогтарды толықтырыңыз.
7. Берілген диаграммаға сүйене отырып әңгіме айтыңыз.
8. Берілген жағдаяттық тапсырмаға сәйкес әңгіме құраңыз.
9. Сурет бойынша әңгіме құраңыз.
10. Сын есімдерді пайдаланып, қатар отырған екі көрші бір-біріңізді сипаттаңыздар.
11. Төмендегі сызбаны тірек ете отырып, жастар жайлы өз ойыңызды айтыңыз.
12. Төмендегі сызбаны тірек ете отырып, адам өмірі жайлы өз ойыңызды айтыңыз:

1 жас 20 жас 40 жас 70 жас 90 жас

13. «Мен студентпін». Тапсырма: Берілген сөздерді, суреттерді қарап, пайдалана отырып, осы тақырыпқа лайықтысын таңда.

14. Үзіндіні оқып, Қанаттың қандай студент екенін айтыңыз:

15. Лабиринт (кесте бойынша мәтін құра)

16. Берілген диаграммаға сүйене отырып, әңгіме құрастырып айтыңыз

Сіз Алматы қаласында оқисыз, туған еліңізді сағынасыз. Бірге оқитын жолдастаныңызға өз еліңіз туралы айтып беріңіз т.б.

17. Туыстарыңыздың, дос, жолдас, жақындарыңыздың фотосуреттерін алып келіп, олар жайында әңгіме айтып беріңіз.

18. Төмендегі суретке қарап, қалаңның табиғаты туралы сипаттап бер.

19. Блиц-сұрақтар 20. Әртүрлі жағдаяттарға берілген топтық ойындар т.б.

Жағдаяттарды беруде көбінесе ойын әдісіне жүгінуге тура келеді. Оқу үдерісі кезінде ойын элементтерін пайдалану, топпен және жеке немесе жұппен жұмыс істеу арқылы білім деңгейлері шыңдалып, тіл үйрену қабілеттері дамиды. Біздің тәжірибемізде қазақ тілін шет тілі ретінде үйрету сабақтарында сөйлеу әрекеттерінің бір түрі сөйлесімге дағдыландырудың тиімді тәсілдерінің бірі коммуникативтік ойындардың жүйелі түрде енгізілгені тіл үйренушілердің сөйлеу қабілеттерінің шыңдалуына әсерін тигізуде. Жалпы ойындар табиғи және жасанды ойындар деп бөлінеді. Соның ішіндегі жасанды ойындар: академиялық

(оқыту), академиялық емес (спорттық) деп бөлінсе, академиялық ойындар: оқу ойындары, имитациялық оқу ойындары деп классификацияланады.

Көптеген әдіскерлердің еңбектерінде ойын әдісі дидактикалық, грамматикалық, лексикалық, фонетикалық, рольдік, іскерлік деп бөлінген. Оқыту әдістемелерінде ойындар екі түрге бөлінеді. Олар: дайындық және шығармашылық ойындары. Дайындық ойындарына грамматикалық, лексикалық, фонетикалық және орфографикалық ойындар жатады. Біз өз сабақтарымызда бастаушы деңгейдегі тіл үйренушілерге осы дайындық ойындарын жиі қолданамыз. Оның себебі алғашқы сабақтарда грамматикалық құрылымдарды есте сақтау қиындау болып тіл үйренушіні жалықтырып жібереді. Сол себептен грамматикалық ойын тапсырмаларды жеңілдетеді. Мысал: күнделікті қолданыстағы заттарды жасырып қойып «Кітап қайда? Қалам қайда? Бала қайда, Терезе қайда?» көрсетіңіз немесе «Бұл не? Мынау не?» деп сұрақ қою; іс әрекеттерді түсіндіруде «Қаламды ал, кілтті бер, есікті аш, тұтқаны ұста немесе орныңнан тұр, отыр, жүр, жат, жүгір, ...» деген сияқты әрекеттерді орындату өз нәтижесін береді. Фонемаларды бір-бірінен айыруға арналған «бір фонеманы алып таста», «бір фонеманы ауыстыр» сол сияқты метаграммалар, анаграмаларды фонетикалық ойындарда қолданамыз. Лексика – фразеологиялық ойындарда сөз мағынасына байланысты кроссвордтар, жаңылтпаштар, доппен ойнау т.б. тапсырмалар көптеп беріледі.

Ауызша монологты және диалогты сөйлеу дағдыларын дамытуда мақал-мәтелдер, суретті әңгімелер, өз жартыңды тап, т.б. ойындардың әсері өте мол. Жан-жақты ойластырған және жақсы жүргізілген ойын тілдік материалды енгізуді және бекітуді (лексика, грамматика, фонетика) жеңілдетеді, сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Тілдік шығармашылықты (есту, сөйлеу, оқу, жазу) орындауға тиімді. Ойын тіл үйренушілерді қазақ тілін меңгерудегі қиындықтарға дайындайды және осы қиындықтарды жеңіп шығуға көмектеседі. Себебі мұндай ойындар тіл үйренушінің ой-өрісін дамытып, сабақты жандандырып, пәнге деген (сол тілге деген) қызығушылығын арттыра түседі. Әрі рөлдік ойынның бұдан маңыздырақ жағы да бар. Ол ең алдымен – қатысымдылық: а) тіл үйренушінің сол тіл арқылы қатынас жасауына деген қызығушылықтарын арттырады; ә) қажетті сөздерді неғұрлым көп меңгерсем, дұрыс жауап берсем деген ойды туғызады; б) ойын барысында тілдік қатынастар ерекше маңызға ие болады; в) тіл үйренушінің қазақ тілі пәні бойынша біліктілігі мен белсенділігін арттырады. Қазақ тілін шет тілі ретінде үйретуде рөлдік ойындарды қолдану – оқытуды тиімді етуге ықпал етеді. Оның себебі: қазақ тілінде қарым-қатынас жасауда мотивация тудырады; тіл үйренушілердің тіл үйренуге деген қызығушылығын оятады.

Рөлдік ойындардың мақсаты – тіл үйренушілердің ой-өрісін кеңейту, өзіндік пікірін қорғауға, сөйлесім дағдысының дамуына ықпал ету болып табылады. Әдіскерлер: «Жағдаят – көптеген ынталандыру, уақиғалар, объектілер, адамдар мен эмоциялық кейіп үлгісінің /моделінің/ кешендік тұтастығы» деген пікір айтса, ғалым Пассов Е.И «Жағдаят тек қана жағдайлардың, уақиғалардың, ара қатынастардың қосындысы емес, ол жүйе» деп есептейді [2]. Сондықтан оқу үдерісінің әр сабағында жағдаяттар топтамасы өз орнымен қолданылып, меңгерілген жағдайда тіл меңгерушінің шет тілінде коммуникативтік күзінеттілігі жүйелі түрде қалыптастырылады.

Коммуникативтік жағдаяттар, олардағы барлық тілдік және тілдік емес амалдардың бәрін көзімен көріп, құлағымен естіп отырған тіл меңгерушінің материалды естіп қабылдауы мен сөйлеуге бейімделуі анағұрлым тез қалыптаспақ. Сонымен қатар тіл үйренушілерге

материалды дұрыс меңгертіп және оны өз коммуникативтік қажетіне сай қолдана білуін үйретуде оқытушының кәсіби деңгейі мен біліктілігі маңызды рөл атқарады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Р.Мильурд шетел тілдерін үйретуде рольдік ойындарды қолдану.
<http://stud24.ru/pedagogy/shetel-tldern-jretude-rldk-ojyndardy/487378-1892377page4.html>
2. Е.Ф.Тарасова, Ситуационные роли. –М. 1977г. 49ст.
3. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам. –М. 2004. –416 с.
4. Гальскова Н.Д. Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. –М. 2004. – 336 с.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. –М., русский язык, 1991.